

DE HISTORISKE FANGSTTAL FOR GRØNLANDSHAJEN I NORDGRØNLAND

■ CAMILLA BØGESKOV

INTRODUKTION

I de kolde arktiske vande lever en af verdens største og længstlevende hajer.¹ Med en længde på helt op til 550 cm og en vægt, der kan nå 1100 kg er grønlandshajen (*Somniosus microcephalus*) vidt udbredt, og nogle af de nulevende har måske svømmet rundt, siden Christian IV var konge.² I 2016 gjorde forskere nemlig den store opdagelse, at grønlandshajen kan blive mellem 272 og 512 år gammel, hvilket gør den til verdens absolut længstlevende hvirveldyr.³ Hajens alder kan dermed tilføjes til en kort liste over ting, vi ved om arten. Forskere ved eksempelvis ikke meget om artens reproduktive biologi, eftersom der ikke er blevet rapporteret om en unge eller en gravid hun siden 1957,⁴ og trods en udbredt tilstedeværelse af hajen ved man kun ganske lidt om bestandens egentlige status.⁵

Hvad man desuden ved om hajen er, at den bærer rundt på en særdeles voluminøs lever, der kan veje op til 300 kg. Dette gjorde grønlandshajen til genstand for intensivt fiskeri fra slutningen af 1800-tallet, hvor hajens lever blev brugt til at producere den værdifulde tran, som skulle bruges til lampe- og maskinolie.⁶ I perioden 1890-1938 nåede fangsttallet i Grønland angiveligt op på gennemsnitligt 44.000 individer årligt.⁷ Forskere mener, at det vedvarende intensive fiskeri må betyde, at arten sandsynligvis var og stadig er talrig i visse områder.⁸ Alligevel er der bekymring for artens tilstand, og på The International Union for Conservation of Nature (IUCN)'s rødliste over truede dyrearter står grønlandshajen som "sårbar".⁹ For at kunne vurdere bestandens egentlige status er der flere faktorer, der skal indgå i udregningen. Ét af dem er de historiske fangsttal. Viden om det historiske fiskeri af grønlandshajen er sparsom, og fangsttallene i forskningen er

1 Artiklen er bearbejdet version af et universitetsprojekt vejledt af Professor Bo Poulsen, Aalborg Universitet.

2 Nielsen: "The Greenland Shark", 23.

3 Nielsen m.fl.: "Eye Lens", 702.

4 Nielsen: "The Greenland Shark", 25.

5 MacNeil m.fl.: "Biology", 992.

6 Nielsen: "The Greenland Shark", 15-16.

7 Nielsen m.fl.: "Distribution", 37.

8 MacNeil m.fl.: "Biology", 992.

9 <https://www.iucnredlist.org/species/60213/12321694> (18.09.2021).

typisk baseret på den omhandlede tran. Hvis vi imidlertid inddrager andre arkivalier end handelsdokumenter, kan vi både få en bedre forståelse af selve fiskeriet som praksis, komme nærmere et mere præcist fangsttal og spore udviklingen i fangstmængderne over tid. I forlængelse heraf er det essentielt, at vi i undersøgelsen af den historiske udvikling har for øje at finde en såkaldt *baseline*, altså et udgangspunkt for fiskeriet, da en sådan udgør et vigtigt fundament for videre undersøgelser af fiskeriets omfang og potentielle indvirkning på bestanden.

I det følgende vil det blive undersøgt, hvorledes særligt to arkivserier bestående af dagbøger og fangstlister kan forsyne os med data, som kan anvendes i estimeringen af de historiske fangsttal og i vurderingen af en *baseline* for fiskeriet med fokus på perioden 1775-1898. Et kulturhistorisk kig på fiskeriets udvikling vil indgå i undersøgelsen, da vi her kan finde potentielle forklaringer på såvel sæsonvariationer som den eksplosivt voksende kurve i forhold til fiskeriets intensivering ved overgangen til det 20. århundrede. Undersøgelsen vil fokusere på Nordgrønland, eftersom de nordgrønlandske kolonier var de absolut mest engagerede, når det gjaldt hajfiskeriet. Tidsmæssigt vil undersøgelsen tage sin start ved fiskeriets spæde begyndelse i de grønlandske kolonier omkring 1775.

KILDER OG METODE

Den franske biolog, Daniel Pauly, introducerede begrebet *the shifting baselines syndrome* i 1995, hvor han påpegede, at forskere nødvendigvis må gå mere end blot årtier tilbage i tiden, når de skal vurdere en given bestands naturlige og bæredygtige tilstand. Problemet, som Pauly adresserede, var, at forskere, lidt forenklet sagt ofte nøjedes med at gå tilbage til begyndelsen af deres egne karrierer, når de skulle vurdere en fiskebestands tilstand. Dette bevirkede, at udgangspunktet sjældent gik meget længere tilbage end midten af det 20. århundrede. Men hvad nu hvis fiskebestandene allerede var påvirket af overfiskning på tidspunktet for undersøgelsens start? Så ville det anbefalede fiskeriomfang, som skulle sikre et bæredygtigt fiskeri, fortsat resultere i overfiskeri.¹⁰ Når vi skal vurdere en bestands status, skal vi derfor ikke gå ud fra de sidste årtiers fiskeri, men de sidste århundreders. Den såkaldte *baseline* udgør udgangspunktet for undersøgelsen, og for at komme den faktiske udvikling inden for fiskeriet og dets indvirkning på bestanden nær, er det nødvendigt at finde ud af, hvornår den menneskelige udnyttelse af pågældende ressource indtraf samt omfanget heraf. Dette er ligeledes gældende i tilfældet med grønlandshajen. For at finde ud af, om omfanget af hajfiskeriet i Nordgrønland havde en størrelse, som efterfølgende har influeret på bestandens tilstedeværelse og tilstand, skal der først og fremmest sættes en *baseline* for fiskeriet, hvorefter omfanget og effekten heraf kan vurderes. Mens udfordringen nok kom fra naturvidenskabelig hold, har en lang række historikere,

¹⁰ Pauly: "Anecdotes", 430.

arkæologer og biologer i de seneste godt 20 år taget udfordringen op med etableringen af det, der i dag er bredt anerkendt som marin miljøhistorie.¹¹

Uanset hvilke dyr, der udgør omdrejningspunktet for en marin miljøhistorisk undersøgelse, er det nødvendigt at spore den menneskelige interaktion med faunaen så langt tilbage som muligt. Det kan imidlertid have sine udfordringer at finde frem til, hvor mange fisk, hajer eller hvaler, der er blevet fanget i en præstatistisk periode, hvor oversigter over fangster ikke nødvendigvis blev ført. I en artikel fra 2010 viser hvalforskere Tim D. Smith og Randall R. Reeves, hvordan man ved hjælp af logbøger og rapporter over hvalfangsten, opgivne antal af fangede hvaler, udregninger af produktvolumen samt vægt af olie og barder kan estimere det samlede antal fangede hvaler fra det 17. til det 20. århundrede.¹² Sådanne fangstdata kombineret med data om den nuværende bestand, dens populationsstruktur og fødselsrater er traditionelt blevet anvendt til at estimere forandringer i hvalbestande over tid.¹³ Denne metode har givet inspiration til nærværende undersøgelse af historiske kilders udsagnskraft i forhold til hajfiskeriets historiske omfang og udvikling ved Nordgrønland.

Mængden af arkivmateriale fra dengang da Grønland var en dansk (dansk-norsk før 1814) koloni er stor, og eftersom de arktiske dyr udgjorde en betydelig del af koloniens handelsgrundlag, optræder de i mange kilder, som imidlertid ikke tidligere er anvendt i denne form for undersøgelse.

Vi finder dem nævnt i brevkorrespondancer, dagbøger, regnskabsbøger, og fra 1881 findes der tilmed fangstlister, som i skematiske optegnelser lister hvilke og hvor mange dyr, der blev fanget hvor og hvornår.¹⁴ Sammenlagt kan fangstlisterne dermed give et overblik over, hvor mange af en given art, der blev fanget i perioden 1881-1964, hvor listerne blev ført, samt i hvilke områder fangsten var mest udbytterig. Fangstlisterne bliver dog først indført relativt sent, og der findes ikke tilsvarende lister over fangster før 1881. Til gengæld findes arkivserien *Dagbøger ført af kolonibestyrer, assistenter med flere i Grønland 1774-1921*, som er et yderst oplysningsrigt supplement til fangstlisterne, da de går et helt århundrede længere tilbage. Den består af en næsten ubrudt serie af dagbøger fra kolonierne i Grønland indeholdende beskrivelser af embedsførelsen, vind- og vejrforhold, de daglige gøremål og begivenheder, heriblandt indhandling og fangst af dyr. Gennem dagbøgerne er det således muligt at samle kvantitative data over antallet af fangede dyr i en given koloni i en præstatistisk periode samt at analysere dagbogsførerens bemærkninger i forhold til fangsten. Mens fangstlisterne udelukkende består af kolonner med dyrenes navne, stederne og månederne

11 Jackson m. fl.: *Shifting baselines*; Schwerdtner Máñez m. fl.: "Towards a Global"; Schwerdtner Máñez og Poulsen: *Perspectives on Oceans Past*.

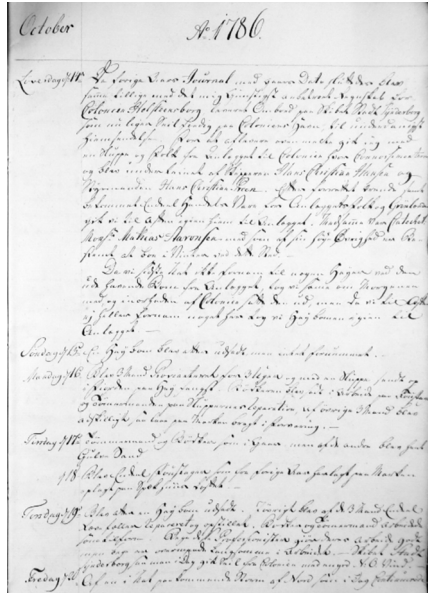
12 Smith og Reeves: "Historical Catches", 1, 5-6.

13 Ruegg m. fl.: "Long-Term", 104.

14 Se Rigsarkivet, Grønlands Styrelse, Hovedkontoret: *Fangstlister (hvaler, sæler, ræve, bjørne, moskusokser, hajer (1881-1964) nr. 1*. Herefter forkortet RA FL1.

for fangsten samt fangsttallene herfor, er dagbøgerne af helt anden karakter. De indeholder forskellige daglige beretninger skrevet i en sammenhængende tekst, hvorfor det er nødvendigt at søge efter bestemte nøgleord, når de skal anvendes til specifikke undersøgelser. I dette tilfælde har nøgleordet været "Hay", da andre ord såsom det grønlandske "eqlussuaq", det danske "havka(r)"l, eller det norske "håkjærring" øjensynligt ikke optræder i kilderne. I fangstlisterne står der ligeledes "Hayer" eller "Haier" uden nogen videre specificering.

	Kend. Blædder og Ande Fiske	Andre Fiske	Fæn og Ande	Ande Blædder og Fiske	Andre Fiske	Fæn og Ande
April		5	5		39	7
Mai		26	1	1	36	2
Juni		5		2	3	11
Juli		1		1		1
August				1		2
September	2	11			1	2
Oktober		11			7	19
November		4			1	19
December					7	17
Januar					17	59
Februar					24	69
Marts	9	19			21	92
Talt	11	135	6	5	8	153
					217	30
					13	1

Billede 1: Til venstre: uddrag af fangstlisten for Egedesminde (Asiaat)¹⁵ med tilhørende udsteder i årene 1897-1898 (RA FL1). Til højre: uddrag af en dagbog holdt ved hvalfangeranlægget Kigurtursok (Qerrortusoq) under Holsteinsborg (Sisimiut) i årene 1786-1787 (RA DK).

Grønlandshajen er ikke den eneste haj, der forekommer i de grønlandske farvande, men den er den absolut mest almindelige haj ved Grønland.¹⁶ Det var også den eneste haj ved Grønland, som handelskompagnerne viste interesse for grundet dens tranholdige lever.¹⁷ Det er rimeligt at antage, at de hajer, der optræder i kilderne, er grønlandshajer, idet hajfiskeriet var koncentreret omkring grønlandshajen, og at det var og stadig er den mest almindelige haj ved Grønland. Den eneste

15 Lokationer er gengivet, som de fremgår i kildematerialet. Første gang en lokation optræder, vil dets nutidige navn fremgå i parentes.
 16 Hansen: "Sjældne Hajer", 161.
 17 Gad: *Grønlands Historie*, 398.

anden forholdsvis almindelige haj er Fabricius' sorthaj (*Centroscyllium fabricii*), der udelukkende lever i det sydlige Grønland og kun bliver 1 meter lang.¹⁸

Tidligere udregninger over omfanget af fiskeriet af grønlandshajen er hovedsageligt baseret på den mængde af tran, der blev udvundet af dens lever og solgt på det europæiske marked.¹⁹ Med kilder helt tilbage fra 1624 omhandlende eksporten af *hákarl* tran kunne islandske Jón Jónsson i 1994 konkludere, at eksporten gradvist intensiveredes fra det 17. til det 19. århundrede. Eksporten af det nordatlantiske hajfiskeri nåede et højdepunkt på 13.000 tønner i 1867, hvilket svarer til omtrent 1.560.000 liter tran.²⁰ Der er imidlertid nogle vanskeligheder ved at beregne antallet af fangede hajer ud fra mængden af tran, eftersom der kan være stor forskel på grønlandshajernes lever. Størrelsen varierer som regel mellem 15 og 100 kg, men man finder også lever på helt op til 270-300 kg, hvorfor det kan være udfordrende at beregne, hvor mange lever og dermed hajer, der er gået til én tønne tran.²¹ Og hvad med de hajer, hvis tran ikke blev sat i handel, men gik til eget forbrug? De eksisterende udregninger skal derfor suppleres med data, der beretter om antallet af grønlandshajer, der er blevet fanget og ikke blot mængden af solgt tran. Her er fangstlisterne og dagbøgerne essentielle kildegrupper.

FISKERIETS TIDLIGE UDVIKLING

Jo længere vi går tilbage, des mindre tilstedeværende er grønlandshajen i de historiske kilder. En vis interesse for fiskeriet opstod allerede i 1749, da overkøbsmand på Grønland N.C. Geelmuyden, fremlagde en redegørelse, som beskrev Grønland og de handelsmuligheder, der lå her. Efter Geelmuydens mening kunne fangst af særligt sæler og grønlandshajer være til nytte for handelskompagniet, men også fiskeri af torsk, laks og helleflynder havde handelspotentialer.²² Et egentligt fiskeriforsøg af grønlandshajen blev dog først iværksat af handelskompagniet i 1775 ved Egedesminde (Aasiaat) og Holsteinsborg (Sisimiut) på opfordring af pakhusskriver Christian Wulff.²³

18 Hansen: "Sjældne Hajer", 161; <http://asimi.gl/da/leksikon/gr%C3%B8nlands-dyr/fisk/item/fabricius-sorthaj> (29.10.2020).

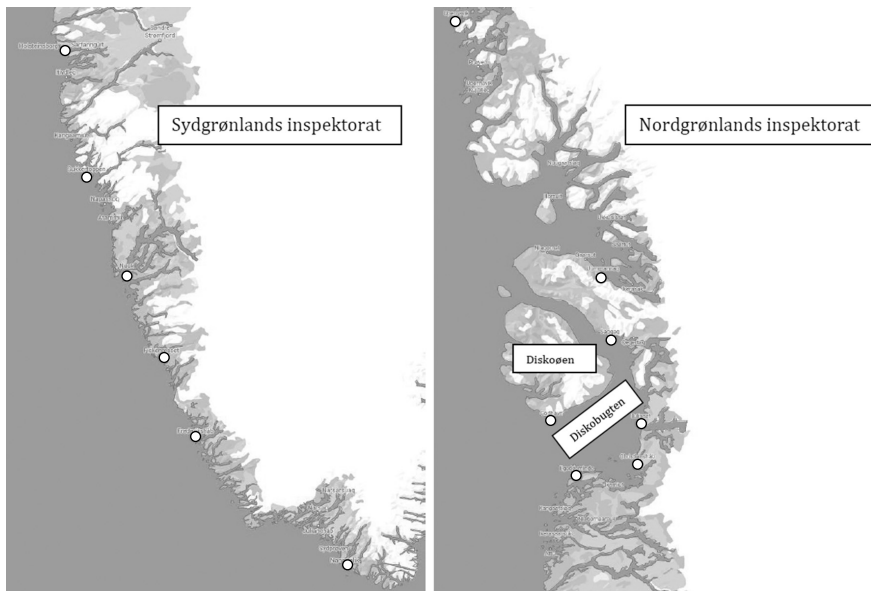
19 Nielsen: "The Greenland Shark", 15; Nielsen m.fl.: "Distribution", 37; se eksempelvis Jónsson: *Útgerð*.

20 Jónsson: *Útgerð*, 32; udregningen er lavet ud fra MacNeil m.fl.: "Biology", 1009, som skriver, at en tønne indeholdt 120 liter tran.

21 Nielsen: "The Greenland Shark", 16.

22 Gad: *Grønlands Historie*, 398.

23 Gad: *Grønlands Historie*, 398, 542-543.

Billede 2: Til venstre: Sydgrønlands inspektorat, som strakte sig op til Holsteinsborg. Fra syd mod nord angiver de sorte ringe kolonierne Julianehaab, Frederikshaab, Fiskenæsset, Godthaab, Sukkertoppen og Holsteinsborg. Til højre: Nordgrønlands inspektorat, som strakte sig fra Egedesminde til Upernavik. På Diskøen angiver den sorte ring kolonien Godhavn, og ellers fra syd mod nord ved angiver prikkerne kolonierne Egedesminde, Christianshaab, Jacobshavn, Ritenbenk, Umanak og Upernavik. Skellet mellem det nordlige og sydlige inspektorat gik således mellem Holsteinsborg og Egedesminde. Billederne, foruden de sorte ringe og tekstboksene, er screenshots af Google Maps.

Den daværende koloniinspektør ved Holsteinsborg, Niels Egede, var ikke overbevist om fiskeriets potentiale og havde også tidligere været med til at opgive fiskeriforsøg ved Holsteinsborg.²⁴ Egedes skepsis kom både til udtryk i breve til handelskompagniet og i hans dagbogsførelse, hvori han skrev, at nogle udsendte fiskere "aldrig merked til det Ringeste hverken af torsk, helle fisk eller hajer, alt dette hav ieg faar ud sagt, her er ikke noget saadant at Profithere ved."²⁵ Egedes skepsis var ikke helt ubegrundet, da de tidlige fiskeriforsøg kun gav ringe udbytte.²⁶

Det tidligste systematiske hajfiskeri, som fremgår af dagbøgerne, er fra 1786 ved hvalfangeranlægget Kigurtursok ud for Holsteinsborg. Fra 1786 synes fi-

24 Gad: *Grønlands Historie*, 543.

25 Rigsarkivet, Direktorat Kgl. Grønlandske Handel, Bogholder- og Korrespondancekontor: *Dagbøger ført af kolonibestyrer, assistenter m.fl. i Grønland (1774-1921)*, Holsteinsborg 6. maj 1777. Herefter forkortet RA DK.

26 Gad: *Grønlands Historie*, 398-399.

skeri af grønlandshajen at blive af højere prioritet i nogle af kolonierne, særligt ved Holsteinsborg og hvalfangeranlægget Kigurtursok (Qerrortusok), hvor vi i årene 1786-1790 kan finde daglige beretninger om fiskeriet og fangstresultaterne. Sammenlignet med det antal fangede grønlandshajer, vi ser i slutningen af 1800-tallet, er fiskeriet i 1780'erne dog mere end beskedent. Ved Kigurtursok blev der fra oktober 1786 til juni 1787 fanget 16 hajer, mens tallet det følgende år nåede op på 49.²⁷ Ved Holsteinsborg blev der mellem juli 1787 til juli 1788 fanget 23 hajer.²⁸ Med 14 fangede hajer ved Kigurtursok i 1789-1790 var det samlede fangsttal for anlægget og Holsteinsborg 102 hajer i perioden 1786-1790. Til sammenligning blev der fanget 9,693 hajer ved Umanak (Ummannaq) alene i 1890.²⁹

Den tidligere kolonibestyrer ved Frederikshåb (Paamiut) og Julianehåb (Qaqortoq), Jens Mathiesen, udgav i 1852 bogen *Om Grønland, dets Indbyggere, Producter og Handel*, hvori han beskriver fiskeri af grønlandshajen som noget, der "tør komme i Betragtning" på trods af, at det tidligere kun forårsagede mandskabet forsinkelser og gav ringe udbytte.³⁰ En sådan bemærkning leder til antagelsen, at fiskeriet frem til 1852 endnu ikke var en integreret del af handelsgrundlaget ved Grønland. Mathiesen skriver videre, at hajfiskeriets ringe udbytte skyldtes det traditionelle fiskeri med den såkaldte *hajbom*, som efter hans beskrivelse blot bestod af en ankerfast træbom med en krog udsat i vandet.³¹ Beskrivelser af fiskeri med hajbom i forskningen er en mangelvare, og dagbøgerne indeholder heller ingen detaljerede beskrivelser af redskabet, eller hvordan det fungerede. Det er dog muligt at udlede en smule af dagbøgerne, da de beskriver arbejdet omkring hajbommen. Her finder vi beskrivelser som: "Smeden blev ellers sadt i Arbejde med at Smede til Hay Kraage og Kiættinger³² og Tømmermanden at Tilhugge Haybommen."³³ Fra en dag, hvor en hajbom forliste grundet stormvejr, fremgår det desuden, at en hajbom havde en kjetting med to kroge, "1 Træe Dræg med Drægge Toug, 1 Hay Toug og 1 indstrappet Anker".³⁴ Dræg kan betyde anker, så det er muligt, at ankeret bestod af noget træ bundet sammen omkring nogle sten, som således udgjorde selve ankeret, ligesom det ses på billedet nedenfor.³⁵

27 RA DK, Kigurtursok 1786-1787 og 1787-1788.

28 RA DK, Holsteinsborg 1787-1788.

29 RA FL1, Umanak 1890.

30 Mathiesen: *Om Grønland*, 119.

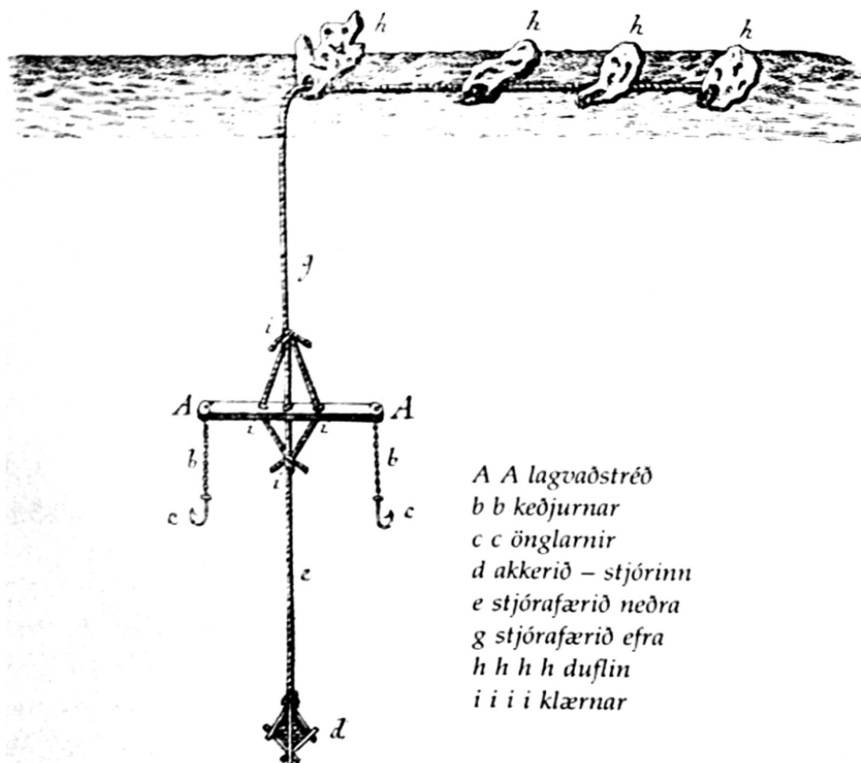
31 Mathiesen: *Om Grønland*, 119.

32 Jernlænke med sammensatte led af ovale ringe.

33 RA DK, Kigurtursok 9. juni 1787.

34 RA DK, Kigurtursok 9. oktober 1790.

35 Jónsson: *Útgerð*, 30.

Billede 3: Tegning af en lagvaður fra det 18. århundrede. Billedet er fra Jón Jónsson 1994, som har det fra Ólafur Olavius 1965.

Ifølge den islandske historiker Jón Jónsson blev hajbom anvendt til hajfiskeri i Island i 1700-tallet (billede 3). Redskabet, som på islandsk kaldes en *lagvaður*, kunne godt være det, kolonisterne i Grønland kaldte en hajbom. Jónsson er blandt de få, som har skrevet om det historiske fiskeri af grønlandshajen, men idet han hovedsageligt er orienteret mod det islandske fiskeri, kan vi ikke antage, at den praksis han beskriver, gjorde sig gældende andetsteds også. Den manglende forskning inden for området bevirker, at vi er nødsaget til at sammenstykke den sandsynlige fiskeripraksis ved Grønland på baggrund af det, vi ved fra Island, 1800-tals beskrivelser i bøger som den af Mathiesen og endelig, hvad kilderne fortæller os. Ud fra dagbørgernes beskrivelser af fiskeriet, var den hajbom, som kolonisterne i Grønland anvendte, givetvis ikke meget anderledes end den islandske *lagvaður* fra 1700-tallet.

Ved både Holsteinsborg og Kigurtursok blev der som regel kun udsat en enkelt hajbom ad gangen, og hvis hajerne syntes at være talrige i området, kunne en ekstra sættes ud.³⁶ Ud fra dagbøgerne ser det ud til, at der typisk blev fanget

36 Se RA DK, Kigurtursok 23. april 1787; RA DK, Holsteinsborg 5. oktober 1787; RA DK, Holsteinsborg 25. juni 1788.

én ad gangen, men somme tider to og i sjældne tilfælde op til fire.³⁷ Ifølge Mathiesen blev hajfiskeriet forkastet grundet det tidskrævende arbejde og ringe udbytte.³⁸ En del af årsagen til de lave fangsttal i 1700-tallet kan meget vel have været, at fiskerimetoden forhindrede hajfiskeriet i at blive et produktivt og profitabelt foretagende.

Fra omkring 1800 og frem er hajfiskeriet fraværende i dagbøgerne, hvorfor hverken de eller fangstlisterne kan oplyse om fiskeriet i perioden 1800-1881. En anden arkivserie, *skematiske indberetninger*, indeholder til gengæld en oversigt over produktudvindingen i Grønland og vidner om, at hajfiskeriet stadig forekom i perioden. Udbyttet var fortsat betydeligt mindre end i århundredets sidste årtier.³⁹ En oversigt over tran udvundet ved Christianshaab (Qasigiannuguit) lader vide, at kolonien i 1845 udvandt 43 tønder tran af hajlever,⁴⁰ hvorved vi kan udlede, at fiskeriet stadig forekom i første halvdel af 1800-tallet, men idet det ikke i samme grad beskrives i dagbøgerne, er omstændighederne omkring fiskeriet mere uklare. Mathiesens påstand om, at fiskeriet blev forkastet, er der ingen videre grund til at betvivle, men i så fald blev det genoptaget inden for relativ kort tid. Mathiesen skriver selv, at en islandsk bødker ved Sukkertoppen (Maniitsoq) efter en årrække uden fiskeri instruerede koloniens mænd i at udføre hajfiskeriet på traditionelt islandsk vis. Mathiesen gør det imidlertid ikke klart, hvornår dette teknologiske indtraf, eller hvad det traditionelle islandske fiskeri indebar, udover at det foregik på samme måde som kabliaufiskeriet (torskefiskeriet), hvilket vil sige med kroge på langliner.⁴¹

Både ved Norge og Island fiskede man efter grønlandshajer længe før 1700-tallet, så det er sandsynligt, at kolonisternes tidlige fiskeri ved Grønland havde sit udgangspunkt i erfaringer fra Danmark-Norges nordlige kanter – også før den islandske bødker delte ud af sin viden. Ifølge en udgave i *Fiskedirektoratets Skrifter* omhandlende grønlandshajen og fiskeriet af denne fiskede man i "ældre tid" efter grønlandshajer fra både med håndsnoer, hvorpå en jernlænke med krog var fastgjort.⁴² Samme udgave skriver om det islandske hajfiskeri, at det ligeledes foregik fra både, hvor der i 1850 var omtrent 50 udeliggende både ved Island, som fiskede efter grønlandshajer.⁴³ Det traditionelle islandske fiskeri, som Mathiesen henviser til, har derfor sandsynligvis været en anden islandsk måde at fiske på end med

37 RA DK, Holsteinsborg 4. og 5. oktober 1787.

38 Mathiesen: *Om Grønland*, 119.

39 Se Rigsarkivet, Direktorat Kgl. Grønlandske Handel, Bogholder- og Korrespondancekontor: *Skematiske indberetninger fra kolonierne til direktionen 1849-1947*, Sukkertoppen 1852.

40 Rigsarkivet. Grønlands Styrelse, Revisionskontoret: *Emneordnede Emneordnede best. Grønlands Adm. vedr. regnskabsforhold m.m. (1941-1944). Oversigt over Udbyttet af det i Grønland udkogte Spæk, m.m.*, Christianshaab.

41 Mathiesen: *Om Grønland*, 119-120.

42 Carlson: *Håkjerringa*, 14-15.

43 Carlson: *Håkjerringa*, 11.

den *lagvaður*, som Jónsson omtaler, nemlig med liner fra både – hvilket også var måden, islændingene fiskede efter torsk på.⁴⁴ I hvert fald skriver en anden grønlandskender, geograf og koloniinspektør Hinrich Rink, i bogen *Danish Greenland – its people and products* fra 1877, at forskellige måder at fiske efter hajen på havde været afprøvet i Grønland, blandt andet fiskeri med liner fra åbne både. Ifølge Rink havde ingen metode dog vist sig mere effektiv end fiskeri gennem huller i isen med liner, kæder og håndkroge.⁴⁵

Den nye måde at fiske på ved Sukkertoppen har derfor med sandsynlighed været med liner fra både, som det kendtes fra Island, men det var kun i Sydgrønlands inspektorat, at fiskeri fra både var den mest almindelige metode. I Nordgrønland blev den foretrukne metode fiskeri i huller gennem isen, som det var sædvane med sælfangsten. Som Rink beskrev det, havde isfiskeriet ”i Henseende til Lethed og Billighed, i høj Grad Fortrinet for det, som drives i aabent vand under Kysterne i Island og Sydgrønland.”⁴⁶ Fiskeri fra isen var ikke muligt i de sydlige kolonier, da vandene i disse egne kun var tilfrosset i få måneder om året, og selv i disse måneder var færdsel på isen usikker.⁴⁷ De ufordelagtige naturforhold bevirkede, at hajfiskeriet blev et erhverv primært forbeholdt de nordlige kolonier. Som kontorchef ved KGH, Carl Ryberg, beskrev det i 1894: ”Rævefangsten spiller en vigtigere Rolle i Sydgrønland end i Nordgrønland, hvor den omtrent er uden Betydning. Det omvendte Forhold er tilstede med Hensyn til Hajfangsten, der i Nordgrønland er af stor Vigtighed, men i Sydgrønland kun spiller en mindre Rolle”.⁴⁸

De naturlige forhold havde altså stor betydning for de erhverv, koloniernes beboere var beskæftiget ved, både hvad angik den naturlige fauna og de fangstmetoder, landets naturgeografiske forhold tillod, og som passede ind i handlens og koloniernes virksomhed. Overgangen til isfiskeriet var en væsentlig faktor for, at hajfiskeriet intensiveredes mod slutningen af 1800-tallet, da metoden både var billig og udbytterig. Ved fiskeri gennem huller i isen behøvede fiskerne ikke engang at være duelige søfolk, og de kunne nøjes med redskaber, der enten kun bestod af krog og jernlænke eller de samme kroge og snører, som anvendtes til fiskeri af helleflynder.⁴⁹ Metoden var så fordelagtig, at den fortsat var den primære fangstmetode i Nordgrønland i 1914.⁵⁰ Efter zoologen Ad. S. Jensens udsagn i 1914, ville hajfiskeri af betydning aldrig være indtruffet ved Grønland, hvis fiskeriet havde foregået på åbent vand som i Nordnorge og Island.⁵¹ Den billige måde,

44 Krabbe: "Islands", 323.

45 Rink: *Danish Greenland*, 132.

46 Rink: *De Danske Handelsdistrikter i Nordgrønland*, b. 1, 136.

47 Rink: *De Danske Handelsdistrikter i Nordgrønland*, b. 2, 214.

48 Ryberg: "Om Erhvervs- og Befolknings-Forholdene", 92 i fodnote.

49 Rink: *De Danske Handelsdistrikter i Nordgrønland*, b. 2, 215; Rink: *De Danske Handelsdistrikter i Nordgrønland*, b. 1, 136.

50 Jensen: *The Selachians of Greenland*, 9-10.

51 *Ibid.*, 9.

1897-98	Christianshaab	Kiaushavn	Nordre Huse	Ikamiut	Gr. Eiland	Akugdlet
April 1.-10.	0	10	12	6	16	1
April 11.-17.	0	0	25	4	15	16
April 18.-24.	0	0	0	2	20	0
April 25.-30.	0	5	16	19	0	1
Maj 1.-8.	1	0	6	34	4	1
Maj 9.-15.	32	0	6	72	10	15
Maj 16.-22.	54	54	0	66	8	19
Maj 23.-29.	0	0	0	15	0	9
Maj 30.-juni 5.	0	0	0	7	0	0
Juni 6.-12.	39	0	0	22	0	48
Juni 13.-19.	12	0	0	0	0	36
Juni 20.-26.	0	135	122	0	0	0
Juni 27.-juli 3.	0	50	0	0	0	0
Juli 4.-10.	0	5	0	0	0	0
Juli 11.-17.	0	0	0	39	0	0
Juli 18.-24.	0	0	0	101	0	60
Juli 25.-31.	0	2	3	126	0	154
Aug. 1.-7.	0	0	0	38	0	0
Aug. 8.-14.	0	4	0	36	0	0
Aug. 15.-21.	0	0	0	0	0	34
Aug. 22.-28.	0	0	0	0	0	64
Aug. 29.-sep. 4.	0	0	0	5	0	7
Sep. 5.-11.	4	0	0	10	0	0
Sep. 12.-18.	0	0	0	0	2	14
Sep. 19.-25.	0	36	152	32	2	36
Sep. 26.-okt. 2.	0	0	48	249	0	116
Okt 3.-9.	0	0	49	40	0	36
Okt 10.-16.	0	11	12	25	0	41
Okt 17.-23.	0	0	0	13	0	15
Okt 24.-30.	14	1	0	1	0	34
Okt 31.-nov. 6.	0	0	0	0	0	0
Nov. 7.-13.	0	5	0	1	0	60
Nov. 14.-20.	0	0	0	6	0	43
Nov. 21.-27.	0	0	0	2	0	0
Nov. 28.-dec. 4.	0	0	0	2	0	0
Dec. 5.-11.	0	0	0	1	0	0
Dec. 12.-18.	0	0	0	13	0	0
Dec. 19.-25.	37	0	0	29	34	6
Dec. 26.-jan. 1.	0	0	0	1	6	0
Jan. 2.-8.	12	0	10	9	0	67
Jan. 9.-15.	54	20	6	0	9	22
Jan. 16.-22.	11	8	6	10	30	15
Jan. 23.-29.	14	9	1	20	35	0
Jan. 30.-feb. 5.	4	0	0	27	26	0
Feb. 6.-12.	0	5	22	31	11	2
Feb. 13.-19.	0	7	0	32	6	0
Feb. 20.-26.	0	14	6	13	8	0
Feb. 27.-mar. 5.	0	3	0	10	4	1
Marts 6.-12.	22	38	0	23	3	2
Marts 13.-19.	27	40	0	63	15	0
Marts 20.-26.	14	0	0	5	3	0
Marts 27.-31.	0	0	0	35	5	0
I alt	351	462	502 ⁴³	1295	272	975

Figur 1: Eksempel på fangstliste for Christianshaab, hvor det ses, at fiskeriet foregik det meste af året.

hvorpå hajfiskeriet i Grønland foregik, gjorde slet og ret foretagendet særdeles rentabelt. Og trods den simplicitet hvormed fiskeriet blev udført, steg fangsttallene til at nå titusinder hajer årligt i løbet af 1800-tallets sidste halvdel. Samtidig øgedes efterspørgslen på tran i slutningen af 1800-tallet, hvilket selvsagt også havde indflydelse på hajfiskeriets intensivering.⁵²

FANGSTTALLENE

Med bemærkninger som, at udsendte fiskere i slutningen af oktober skulle "begive sig hiem, da der efter denne tiid icke kan rentes nogen Hayfangst",⁵³ giver dagbøgerne fra 1700-tallet indtrykket af, at hajfiskeriet ikke kunne svare sig i

⁵² Nielsen: "The Greenland Shark", 15.

⁵³ RA DK, Kigurtursok 22. oktober 1787.

vintermånederne. Kigger vi på de fangsttal, der kan udledes fra dagbøgerne fra Kigurtursok og Holsteinsborg i 1786-1788, synes hajfiskeriet også kun at forekomme i oktober og i juli måned i særdeleshed.⁵⁴ De senere fangstlister viser imidlertid, at hajfiskeriet forekom i alle årets måneder i sidste halvdel af 1800-tallet, hvilket givetvis hænger sammen med fiskeriets langt højere prioritering i denne periode.

I løbet af et år kunne der dog, som det fremgår af figur 1, være store udsving i fangsttallene inden for en kort periode. Årsagen kan have været, at selv om hajfiskeriet var af større prioritet i slutningen af 1800-tallet, var det stadig underprioriteret i forhold til eksempelvis sælfangsten. Det er sandsynligt, at hajfiskeriet i såvel 17- som 1800-tallet var et foretagende, som måtte vige for vigtigere gøremål, hvilket både kan forklare de store månedlige udsving og det periodevise fravær. Dette forhold er særligt fremtrædende i 1700-tallets vintermåneder, hvor hvalfangsten synes at have været på sit højeste.⁵⁵ En anden mulig forklaring er, at vejrforholdene skulle være de rette, før fiskeriet kunne lade sig gøre, og en helt tredje forklaring kan findes i hajernes tilstedeværelse.⁵⁶ Hvor vidt fiskeriet afhang af vejrforholdene, eller om andre gøremål blev prioriteret over fiskeriet, kan fangstlisterne ikke give os svar på. Denne meget statistikprægede kildegruppe fortæller os udelukkende, hvor mange hajer, der blev fanget hvor og hvornår, men ikke hvorfor det forholdt sig sådan. Trods et overlap mellem dagbøgerne og fangstlisterne i perioden 1881-1921 kan dagbøgerne ej heller give os indsigt i omstændighederne omkring fangstforholdene. Dagbøgernes detaljegrad i forhold til koloniernes virke og det daglige arbejde bliver betydeligt mindsket i løbet af 1800-tallet. Skiftet lader til at være sket omkring midten af 1800-tallet. I dagbøgerne fra 1847-1849 er detaljeringsgraden fortsat temmelig høj, men allerede her bliver fangstprocesserne i mindre grad beskrevet end i 1700-tallet. Skulle det imidlertid vise sig, at der var en sammenhæng mellem vejret og hajfiskeriet, ville dagbøgernes vedvarende og oplysningsrige beretninger om det grønlandske vejr kunne bruges i en undersøgelse heraf.

Tidligere estimeringer af fangsttallene for grønlandshajen er overvejende blevet udført på baggrund af handelsdokumenter, og på grundlag af disse er det blevet antaget, at 44.000 grønlandshajer blev fanget årligt fra 1890-1938 i Grønland.

54 RA DK, Kigurtursok 1786-1787 og 1787-1788 samt Holsteinsborg 1787-1788.

55 Se RA DK, Kigurtursok 1786-1787 og 1787-88 samt Holsteinsborg 1787-1788.

56 Jeg har i mit speciale, *Det danske fiskeri af grønlandshajen: En undersøgelse af det historiske fiskeri af grønlandshajen ved Grønland med fokus på dets udvikling samt det gensidige forhold mellem menneske og natur*, undersøgt sammenhængen mellem fiskerisæson og hajernes tilstedeværelse, hvor det viste sig, at fiskeriet med sandsynlighed fulgte hajernes migrationsmønster. Da denne artikel omhandler placering af en baseline, vil jeg ikke komme nærmere ind på denne diskussion, men specialet kan læses på Aalborg Universitets digitale projektbibliotek. Det bedes bemærkes, at nærværende artikel blev skrevet som et forstudie til specialet.

Marinbiolog Julius Nielsen påpeger dog, at der er tale om en meget grov estimering, da tallet beror på et gennemsnit af en levermasse, der kan variere meget i størrelse.⁵⁷ Gennemsnittet bliver derfor et usikkert tal, også fordi der kan have været forskel på hajernes gennemsnitlige størrelse i 1800-tallet sammenlignet med i dag, hvis vi antager, at det intensive fiskeri bibragte en vis selektivitet eller på anden vis påvirkede bestanden. Dette er imidlertid ikke vist, da hajernes størrelse ikke blev noteret i hverken dagbøgerne, fangstlisterne eller oversigterne over produktudvinding. Det hændte dog, at dagbogsføreren noterede, hvor mange tønner en fanget hajs lever fyldte. Under et hajfiskeri ved Kigurtursok 8. oktober 1787 blev fem hajer fanget "hvoraf den største udgjorde omtrent 1½ td Lever".⁵⁸ Ifølge MacNeil m.fl. skulle der halvanden tønne rå lever til at producere én tønne tran,⁵⁹ hvormed den største haj fanget ved Kigurtursok må have haft en lever, der gav omkring 120 liter tran, altså én tønne. MacNeil m.fl. skriver videre, at en mellemstor grønlandshaj hun på 4,2 meter har en lever svarende til 50 liter rå lever,⁶⁰ altså indeholdende omkring 33 liter tran. Dette taget i betragtning må grønlandshajen fanget ved Kigurtursok have været noget større end den i dag gennemsnitlige størrelse. Grundet mangelfulde oplysninger omkring størrelsen på de fangede hajer er det dog ikke til at vide, om 120 liter tran per haj var forholdsvis almindeligt i 17-1800-tallet, eller om 33 liter også dengang var et mere forventeligt udbytte. Ifølge H. Rink havde de fangede hajer i Nordgrønland typisk en størrelse mellem 182,8 og 487,68 cm (6-16 feet).⁶¹ Var dette tilfældet, var de fangede hajer både meget små og ret store i forhold til gennemsnittet i dag.

Ud fra de eksisterende fangstlister er 44.000 individer årligt imidlertid en realistisk estimering. Ved at gennemgå samtlige fangstlister for kolonierne i en bestemt periode kan vi nemlig udregne det faktiske antal af fangede hajer ved Nordgrønland. Intensiveringen af fiskeriet mod slutningen af 1800-tallet er tydelig, for mens dagbøgerne fra 1700-tallet forsyner os med et samlet fangsttal på hele 65 individer i perioden 1786-1788, indeholder fangstlisterne langt højere tal. Allerede i perioden 1881-1882 var det samlede fangsttal på 14.565 hajer, hvilket i høj grad skyldtes et højt fangsttal i Umanak på 8.895.⁶² I 1887-1888 var tallet på 15.464 hajer ved Nordgrønland,⁶³ og 10 år senere blev tallet mere end fordoblet med et samlet fangsttal på 35.177 i perioden 1897-1898.⁶⁴

57 Nielsen: "The Greenland Shark", 16.

58 RA DK, Kigurtursok 8. oktober 1787.

59 MacNeil m.fl.: "Biology", 1009.

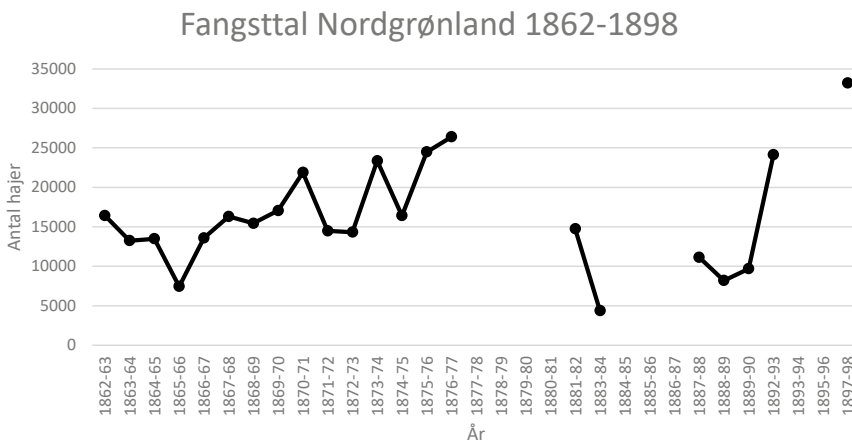
60 Ibid.

61 Rink: *Danish Greenland*, 131.

62 RA FL1, 1881-1882.

63 RA FL1, 1887-1888.

64 RA FL1, 1897-1898.

Figur 2. Fangsttallene for de år, hvor de findes opgivet i fangstlisterne. Tallene for 1880-81 og 1885-86 er udeladt, da disse lister kun indeholder tal for Ritenbenk, og tallene er dertil meget lave. Ved de øvrige år, hvor fangsttallet ikke fremgår af figuren, skyldes det manglende lister. Kilde: Fangstlister (hvaler, sæler, ræve, bjørne, moskusokser, hajer (1881-1964) nr. 1.

Ud fra figur 2 ser det ud til, at hajfiskeriet faldt markant i 1880'erne, men idet fangsttallene for flere kolonier skiftevis mangler i denne periode, har det reelle samlede fangsttal sandsynligvis været højere end figur 2 viser, og faldet dermed knap så stort. Ser vi på perioden 1885-1886 eksempelvis, mangler fangsttallene, men ifølge *Meddelelser fra Direktoratet for den Kongelige grønlandske Handel for Aarene 1887-1891* var udbyttet af hajfiskeriet i 1885-86 "omtrent som i et Middelaar."⁶⁵ Et fald af en vis størrelse forekom dog. 1881-1882 indeholder fangsttal for alle kolonierne med et samlet tal på 14.565, hvormed resultatet af hajfiskeriet for Nordgrønland var faldet med mere end 10.000 sammenlignet med 1876-1877.⁶⁶ 1883 indeholder også tal for langt de fleste kolonier, hvor den samlede fangst igen var meget lav sammenlignet med tidligere år, og det samme er til en vis grad også gældende for perioden 1887-1888. De efterfølgende år 1888-1889 og 1890 indeholder kun fangsttallene for Umanak og delvist Egedesminde, og på trods af dette lå fangsttallene på henholdsvis 8.199 og 9.693 hajer, hvoraf kun 428 blev fanget ved Egedesminde.⁶⁷ For årene 1892-1893 og 1897-1898 er listerne igen mere eller mindre komplette og med samlede fangsttal på henholdsvis 24.117 og 33.207 hajer årligt. Et fald i hajfiskeriet synes derfor at have forekommet i 1880'erne, for derefter markant at stige igen i det efterfølgende årti. Med de høje fangsttal, der ses gennem slutningen af 1800-tallet, kan det samlede fangsttal for Grønland vel have nået gennemsnitligt 44.000 årligt i de efterfølgende år.

⁶⁵ Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel for Aarene 1887-1891, 4.

⁶⁶ RA FL1, 1881 og 1881-82; RA FL1 *oversigt*.

⁶⁷ RA FL1, 1888-89, 1890.

DISKUSSION

I miljøhistorisk forskning støder vi ofte på den kendsgerning, at lave fangsttal i et tidligere gunstigt fiskeområde er forårsaget af overfiskning eller anden menneskelig indvirkning på det marine miljø, som har påvirket en given arts tilstedeværelse.⁶⁸ I tilfældet med Nordgrønland er det dog usandsynligt at de meget lave fangsttal i 1700-tallet er et produkt af menneskelig interaktion og indvirkning på mængden af hajer. Eftersom inuitterne traditionelt ikke har udnyttet grønlandshajen som ressource, har fangsttallene før starten på det dansk-norske fiskeri fra 1775 ikke været af betydning for hajernes levevis. Og sammenlignet med de mange tusinde individer, der blev fanget i slutningen af 1800-tallet, har årlige fangster på 16 og 43 næppe haft en effekt på hajernes tilstedeværelse. De lave fangsttal i 1700-tallet afspejler derfor et forholdsvis lavt engagement i fiskeriet samt en uproduktiv fiskeriteknologi og ikke hajens tilstedeværelse.

Eftersom den historiske udvikling af hajfiskeriet ved Nordgrønland ikke tidligere er blevet undersøgt, har det været uvist, hvornår fangsttallene nåede op på titusinder af individer årligt. For at nå frem til den mest nøjagtige vurdering af bestandens tilstand, er det nødvendigt at vide, hvor langt vi skal tilbage for at finde et udgangspunkt, hvor bestanden endnu var naturlig og uden for menneskelig påvirkning for derefter at følge udviklingen op gennem tiden. Fangstlisterne viser fangsttal på over 10.000 fra 1881, og i de oversigter, som arkivserien ligeledes indeholder, lader det til, at hajfiskeriet allerede nåede højder af betydning fra 1862. Jón Jónsson fremlægger året 1867 som et højdepunkt for den nordatlantiske eksport af grønlandshajen med 13.000 tønner tran, og det tyder på, at der i 1860'erne ligeledes var et tidspunkt, hvor også den grønlandske eksport tog fart. For Nordgrønlands vedkommende lå det samlede fangsttal i 1867-68 på 16.312, men dette tal vidner i højere grad om et mere eller mindre stabilt grønlandsk hajfiskeri på mellem 13.000 og 16.000 fangster årligt i 1860'erne, end det vidner om et højdepunkt i den nordatlantiske eksport. Hvorfor fangsttallene først kontinuerligt noteres fra 1862 i Nordgrønland er uvist, men ud fra Hinrich Rinks beskrivelser er det muligt, at fangsterne først nåede en anseelig højde på dette tidspunkt. I 1852 skrev Rink, at hajfiskeriet i årene 1845-49 kun nåede op på henved 2000 fangster årligt, hvilket er småtal sammenlignet med de titusindvis, der fanges i slutningen af samme århundrede. 1862 er et godt bud på en *baseline* for fiskeriet, eftersom hverken Rink og Jens Mathiesens omtale af fiskeriet eller de skematiske indberetninger samt oversigter over produktudvinding beretter om et videre stort engagement i fiskeriet i 1840'erne og 1850'erne. Udeladelsen af fangsttal fra før 1862 i oversigterne kan tilmed være et vidnesbyrd om, at de årlige fangsttal forud for 1860'erne ikke havde en højde, der var værd at notere og derfor givetvis var la-

68 Se eksempelvis Bolster: *The Mortal Sea*, 198-200.

vere end de fangsttal, vi ser efter 1862. Dette gør 1862 til en realistisk *baseline* for hajfiskeriet.

Idet denne undersøgelse har haft et lokalt udgangspunkt og et fokus på udviklingen fra fiskeriets begyndelse omkring 1775 til dets intensivering i slutningen af 1800-tallet, er den i sig selv ikke tilstrækkelig for en vurdering af grønlandshajens nuværende status. Undersøgelsen kan betragtes som et forarbejde til videre studier, hvor værdien i at inddrage andre historiske kilder end de sædvanlige handelsdokumenter i estimeringen af den fjernede hajbiomasse gennem tiden er blevet demonstreret. Undersøgelsen har samtidig afsløret, at intentionen om at benytte data knyttet til fangsttal frem for tranudvindingen har sine udfordringer. Dagbøgerne, som en ellers værdifuld kilde til kvantitative data fra en præstatistisk periode, bliver mindre detaljerede omkring koloniernes fangstresultater i løbet af 1800-tallet, mens fangstlisterne først bliver tilgængelige fra 1881 med oversigter fra 1862. For de år, hvor vi ikke har fangsttal, men kun produktudvindingen til rådighed, kan vi imidlertid komme nærmere et mere nøjagtigt gennemsnit, når den udvundne tran skal oversættes til antallet af fangede hajer, ved at sammenstille mængden af udvunden tran med antal fangede hajer i de perioder, hvor begge data er tilgængelige. Det er blot nødvendigt at være opmærksom på, at det ikke er sikkert, at samtlige fangede hajer blev indhandlet af handelskompagniet, hvorfor der kan være en manglende overensstemmelse mellem produktudvindingen og antallet af fangede hajer.

Eftersom mængden af udvunden tran vidner om leverens størrelse, som igen afhænger af hajens størrelse, kan den gennemsnitlige leverestørrelse fortælle os noget om den gennemsnitlige størrelse på de fangede hajer. Dette er ikke uden relevans, idet hajens størrelse er et vidnesbyrd om dens alder. Og for en art, hvor hunnerne først bliver kønsmodne, når de er mellem 3,9 og 4,19 meter lange, og dermed omkring 134 år gamle,⁶⁹ er det absolut relevant at få en fornemmelse af, om de fangede hajer typisk var i den kønsmodne alder eller yngre. Viden herom vil give et værdifuldt perspektiv til det faktum, at det er omkring et halvt århundrede siden, der sidst blev rapporteret om en gravid hun. Alt dette understreger blot vigtigheden af at inddrage og sammenstille så mange arkivalier som muligt for at komme et præcist fangsttal nærmest og skabe størst mulig viden om de historiske forhold for fiskeriet og grønlandshajen.

Fangsttallet er imidlertid kun en del af ligningen. Fiskeriets historiske omfang og udvikling er vigtig, men lige så vigtig er det nuværende antal af grønlandshajer samt viden om, hvor mange unger, der fødes årligt. Desværre er grønlandshajens biologi fortsat omgærdet af mystik på mange områder. Her kan de historiske kilder ikke tilvejebringe megen brugbar viden, men når de historiske fangsttal er blevet estimeret, er vi trods alt et skridt nærmere. Ikke mindst fordi denne arti-

69 Nielsen m.fl.: "Assessing", 13.

kel har argumenteret for, at vi sandsynligvis ikke behøver at koncentrere os om at inddrage fangsttal fra før 1862.

KONKLUSION

Fra de første fiskeriforsøg af grønlandshajen i de grønlandske kolonier blev iværksat i 1775, kan vi følge en langsom udvikling frem til sidste halvdel af 1800-tallet, hvor fangsttallene for alvor stiger. Fiskeriets udvikling er ikke tidligere blevet undersøgt, og forskere har som regel brugt de sidste årtier i 1800-tallet som sprængbræt for udregningen af årlige fangsttal. I de her behandlede kilder ser vi først fangsttal af betydning fra 1862, men det er trods alt næsten 30 år tidligere end det ofte anvendte udgangspunkt, 1890-1938, hvor de årlige fangsttal angiveligt lå på 44.000 individer. For at være sikre på, at det intensive fiskeri ikke har rødder længere tilbage, er vi nødt til at påbegynde undersøgelsen ved fiskeriets start og derfra følge udviklingen. Herved kan vi finde frem til en *baseline*, hvorfra undersøgelsen kan tage sit udgangspunkt. I denne henseende er det ikke tilstrækkeligt udelukkende at anvende handelsdokumenter over den udvundne tran, da fangsttal udledt derfra vil give grove estimeringer baseret på en gennemsnitlig levermasse. Derfor inddrages særligt to arkivserier, fangstlister og dagbøger, i denne undersøgelse, hvormed det demonstreres hvilke fangsttal baseret på antallet af hajer, der kan udledes heraf. Dertil anvendes dagbøgernes kvalitative egenskaber til ikke blot at spore den udbyttmæssige udvikling, men også ændringer inden for de teknologimæssige forudsætninger for fiskeriet.

Selv om dagbøgerne afslører, at et systematisk fiskeri af grønlandshajen i nogle kolonier allerede begyndte i 1786, blev fiskeriet nedprioriteret og i perioder sandsynligvis helt opgivet grundet det ringe udbytte i forhold til den tidskrævede arbejdsindsats, som fiskeri med hajbomme krævede. Fra midten af 1800-tallet tyder det på, at fiskerne skiftede hajbommen ud med anden teknologi, som kom til at udgøre en del af præmissen for, at fiskeriet blev prioriteret og dertil intensiveret. Selv om fiskeri med hajbomme nærmest er gået i glemsel i historiebøgerne, er det vigtigt for den samlede forståelse for fiskeriets udvikling og den eksplosive stigning i fangsttallene fra 1862 at medtage den teknologiske udvikling inden for fiskeriet. Herved får vi en delvis forklaring på, hvorfor fiskeriet ikke vandt større indpas i Nordgrønland før 1800-tallets sidste årtier. Sammen med det faktum, at inuitterne ikke udnyttede grønlandshajen som ressource og derfor ikke fiskede efter den, klargør denne nye kulturhistoriske viden om fiskeriet og dets udvikling, at det tidlige engagement i foretagendet var af så lille karakter, at hajbestanden omkring Grønland nærmest forblev uberørt frem til sidste halvdel af 1800-tallet. Denne artikel har argumenteret for 1862 som en rimelig *baseline* for fremtidig miljøhistorisk forskning om grønlandshajens historiske tilstedeværelse og fiskeriets indvirkning på denne, da fiskeriet før dette år ikke var stort nok til at kunne påvirke bestanden.

LITTERATUROVERSIGT

- Anon.: *Beretninger vedr. Grønlands Styrelse. Sammendrag af Statistiske Oplysninger om Grønland 1*, 1942.
- Bolster, Jeffrey W.: *The Mortal Sea: Fishing the Atlantic in the Age of Sails*. The Belknap Press of Harvard University press, 2012.
- Carlson, Levy: *Håkjerringa og Håkjerringfisket*. Bergen: A.S. John Griegs Boktrykkeri, 1958.
- Gad, Finn: *Grønlands Historie: 1700-1782*, bd. 2, Nyt Nordisk Forlag, 1959.
- Hansen, Paul: "Sjældne Hajer i Grønlandske Farvande", *Grønland*, 1963, 161-172.
- Krabbe, Jon: "Islands økonomiske udvikling", *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1906, 321-361.
- Jackson, Jeremy, Alexander, Karen E. og Sala, Enric: *Shifting Baselines. The Past and Future of Ocean Fisheries*, Washington: Island Press, 2011.
- Jensen, Ad S.: *The Selachians of Greenland*. Bianco Lunos Bogtrykkeri, København, 1914.
- Jónsson, Jón: *Útgerð Og Aflabrögd Við Ísland 1300-1900*, Reykjavík: Hafrannsóknastofnunin, 1994.
- MacNeil, M.A., B.C. McMeans, N.E. Hussey, P. Vecsei, J. Svavarsson, K.M. Kovacs, C. Lydersen m.fl.: "Biology of the Greenland Shark *Somniosus Microcephalus*", *Journal of Fish Biology* 80 (5), 2012, 991-1018.
- Mathiesen, Jens. 1852. *Om Grønland, Dets Indbyggere, Producter og Handel*. København: Louis Klein, 1852.
- Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel for Aarene 1887-1891*. 1892. J. H. Schulz, Kjøbenhavn.
- Nielsen, Julius, Rasmus B. Hedeholm, Arve Lynghammar, Leon M. McClusky, Bjørn Berland, John F. Steffensen og Jørgen S. Christiansen: "Assessing the Reproductive Biology of the Greenland Shark (*Somniosus Microcephalus*)", *PLoS One* 15 (10), 2020, 1-22, doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238986>
- Nielsen, J., R.B. Hedeholm, J. Heinemeier, P.G. Bushnell, J.S. Christiansen, J. Olsen, C.B. Ramsey m.fl.: "Eye Lens Radiocarbon Reveals Centuries of Longevity in the Greenland Shark (*Somniosus Microcephalus*)", *Science (American Association for the Advancement of Science)*; *Science* 353 (6300), 2016.
- Nielsen, Julius: "The Greenland Shark (*Somniosus Microcephalus*) - Diet, Tracking and Radiocarbon Age Estimates Reveal the World's Oldest Vertebrate", 2018, doi: 10.13140/RG.2.2.35883.49448.
- Nielsen, Julius, Rasmus B. Hedeholm, Malene Simon og John F. Steffensen. "Distribution and Feeding Ecology of the Greenland Shark (*Somniosus Microcephalus*) in Greenland Waters", *Polar Biology* 37 (1), 2014, 37-46.
- Pauly, Daniel: "Anecdotes and the shifting baseline syndrome of fisheries", *Trends in Ecology & Evolution* 10 (10), 1995, 430.
- Rink, Henry: *Danish Greenland: Its People and its Products*. Charleston, S.C.: BiblioBazaar, LLC, 1877.
- Rink, Hinrich Johannes: *De Danske Handelsdistrikter i Nordgrønland: Deres Geographiske Beskaffenhed og Produktive Erhvervskilder. Første Deel*. A.F. Høst, Kjøbenhavn, 1952.
- Rink, Hinrich Johannes: *De Danske Handelsdistrikter i Nordgrønland: Deres Geographiske Beskaffenhed og Produktive Erhvervskilder. Anden Deel*. A.F. Høst, Kjøbenhavn, 1955.
- Ruegg, Kristen, Howard C. Rosenbaum, Eric C. Anderson, Marcia Engel, Anna Rothschild, C. Scott Baker, and Stephen R. Palumbi: "Long-Term Population Size of the North Atlantic Humpback Whale within the Context of Worldwide Population Structure", *Conservation Genetics* 14 (1), 2013, 103-114.
- Ryberg, Carl: "Om Erhvervs- og Befolknings-Forholdene i Grønland", *Geografisk Tidsskrift* 12, 87-110, 1894.
- Schwerdtner Máñez, K. og Poulsen, B. (red.): *Perspectives on Oceans Past: A Handbook of Marine Environmental History*. Dordrecht: Springer Science+Business Media, 2016.
- Schwerdtner Máñez, K., al. (2014). The Future of the Oceans Past: Towards a Global Marine Historical Research Initiative. *PLoS One*, 9 (7 e101466), 1-10, doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0101466>

Smith, Tim D. og Randall R. Reeves: "Historical Catches of Humpback Whales, *Megaptera Novaeangliae*, in the North Atlantic Ocean: Estimates of Landings and Removals", *Marine Fisheries Review* 72 (3), 2010.

Utrykte kilder

Rigsarkivet, Direktorat Kgl. Grønlandske Handel, Bogholder- og Korrespondancekontor, *Dagbøger ført af kolonibestyrer, assistenter m.fl. i Grønland (1774-1921)*. Forkortet RA DK.

Rigsarkivet, Grønlands Styrelse, Revisionskontoret, *Emneordnede best. Grønlands Adm. vedr. regnskabsforhold m.m. (1941-1944)*. *Oversigt over Udbyttet af det i Grønland udkogte Spæk, m.m.*

Rigsarkivet, Direktorat Kgl. Grønlandske Handel, Bogholder- og Korrespondancekontor, *Schematiske indberetninger fra kolonierne til direktionen 1849-1947*.

Rigsarkivet, Grønlands Styrelse, Hovedkontoret, *Fangstlister (hvaler, sæler, ræve, bjørne, moskusokser, hajer (1881-1964) nr. 1*. Forkortet RA FL1.

Websider

Asimi. "Fabricius Sorthaj" (29. oktober 2020).

<http://asimi.gl/da/leksikon/gr%C3%B8nlands-dyr/fisk/item/fabricius-sorthaj>.

IUCN Red List. "Greenland Shark" (11. november 2020).

<https://www.iucnredlist.org/species/60213/12321694>.

CAMILLA BØGESKOV

CAND.MAG.

CAMILLABL96@HOTMAIL.COM

ABSTRACT (EN)

The Historical Catch Numbers of the Greenland Shark in Northern Greenland

This paper investigates the historical development of the fishery of the Greenland Shark (*Somniosus microcephalus*) in Northern Greenland from 1774-1898 with the aim of presenting a starting point, a so-called baseline, for further studies on the extent of the historical fishery. With data from primarily two archival series, historical catch numbers are presented which have led to the year 1862 as a realistic baseline for further studies on the historical fisheries of the Greenland Shark in Northern Greenland.